

ЕТНОМУЗИКОЛОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

ETHNIC MUSIC EDUCATION IN UKRAINE: QUESTIONS OF THEORY AND PRACTICE

Розглядаються основні аспекти, концепції, принципи і завдання сучасної вищої етномузикологічної освіти в Україні. Актуалізується питання необхідності розвитку спеціалізації «музична фольклористика» та підготовки фахівців-фольклористів – дослідників і практиків у закладах вищої освіти України, що зумовлене необхідністю практичного оволодіння майбутніми фахівцями методологією і технологією дослідження традицій усної народної музичної культури, викладання етномузикологічних дисциплін і аутентичного фольклорного виконавства. Наголошено на тому, що підготовка фольклористів в Україні є складником загальноукраїнської стратегії збереження, підтримки і розвитку національних цінностей, що є основою формування у молоді національної самосвідомості, розуміння національної самобутності, а отже, збереження національної ідентичності, від чого, безперечно, залежить збереження й утвердження української незалежності. У цьому контексті визначаються специфічні ознаки сучасних фольклористичних колективів, зокрема наголошується, що специфіку фольклорного ансамблю як творчого колективу визначають зміст і особливості функціонування фольклорних текстів у культурній традиції, що формують принципи і підходи в освоєнні народно-пісенного матеріалу. Окремо аналізується розвиток спеціалізації «Музичний фольклор» у Київському національному університеті культури і мистецтв: описуються принципи (принцип системного вивчення явищ народної традиційної культури; принцип узгодженості творчої активності студентів на репетиціях і їхньої самостійної роботи над народно-музичним матеріалом, принцип послідовного освоєння народної пісні з поступовим ускладненням виконавських завдань та інше), розглядаються питання теорії і практики викладання основної базової навчальної дисципліни спеціалізації – «Фольклорний ансамбль» як інноваційної форми вищої етномузикологічної освіти в Україні.

Ключові слова: фольклор, фольклористика, етномузикологія, заклад вищої освіти, фольклорний ансамбль.

The main aspects, concepts, principles and tasks of modern higher ethnomusicological education in Ukraine are considered. The issue of the need to develop the specialization of "Musical folklore" and the training of specialists-folklorists – researchers and practitioners in institutions of higher education of Ukraine, is due to the necessity of practical mastery by future specialists of the methodology and technology of studying the traditions of oral folk music culture, teaching ethnomusicological disciplines and authentic folk performances. It is emphasized, that the training of folklorists in Ukraine is an integral part of the overall Ukrainian strategy for the preservation, support and development of national values, which is the basis for the formation of national identity in the youth, an understanding of national identity, and hence the preservation of a national identity, which, of course, depends on the preservation and the establishment of Ukrainian Independence. In this context, specific features of contemporary folklore groups are determined, in particular, it is emphasized: the specifics of the folklore ensemble as a creative collective determine the content and features of the functioning of folklore texts in the cultural tradition that form the principles and approaches in the development of folk song material. The development of the specialization "Musical Folklore" at the Kyiv National University of Culture and Arts is analyzed separately: the principle of systematic study of the phenomena of folk traditional culture, the principle of coherence of students' creative activity on rehearsals and their independent work on folk musical material, the principle of the consistent development of folk songs from gradual complication of performing tasks, etc.), the questions of theory and practice of teaching the basic discipline of specialization are considered – "folk ensemble" as an innovative form ethnomusicological higher education in Ukraine.

Key words: folklore, ethnomusicology, institution of higher education, folklore ensemble.

УДК 378:78.03 (477)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-33>

Сінельнікова В.В.,
канд. іст. наук,
доцент кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв

Сінельніков І.Г.,
доцент, заслужений працівник культури
України, доцент кафедри
музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної практичної етномузикології в умовах стрімких глобалізаційних світових процесів, невпинного надшвидкого розвитку технологій і пов'язаної із цими процесами нівеляції етнічних/національних цінностей мусимо констатувати, що «у цілій Україні дослідників традиційної музичної культури взагалі не більше трьох десятків, які гуртуються біля декількох етномузикологічних дослідницьких центрів» [1]. До того ж «основна маса працівників культури, що має відношення до фольклорної проблематики та орієнтована на вирішення завдань народної творчості, навчається в системі культурно-просвітницької діяльності і практично не має фольклористичної підготовки». [3, с. 323]

І якщо, для прикладу, Американська Спілка етномузикологів (Society for Ethnomusicology) нині налічує понад 2500 членів, а у Міжнародній раді з традиційної музики (International Council for Traditional Music або скорочено ICTM) зареєстровано щонайменше 300 індивідуальних членів та понад сотня американських інституцій, у яких ведуться дослідницькі студії над музичним фольклором, то в Україні «просто не вистачає фахівців, здатних займатися бодай найнеобхіднішими дослідженнями принаймні власного традиційного (селянського) фольклору, який безповоротно, нещадно зникає з кожним роком, не говорячи вже про вивчення народної музики далеких екзотичних культур (хоча й фінансово такі студії нам наразі також далеко не по кишені), а чи сту-

діювання різних аспектів проявів сучасної міської, модернової масової культури, що особливо популярне в Америці та Західній Європі». [1]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток змісту музично-фольклористичних дисциплін у вишах України (як складника етномузикологічної освіти) досліджувався науковцями у різних аспектах, зокрема: педагогічні умови засвоєння народних звичаїв обґрунтовує В. Пабат; формуванню гуманістично-орієнтованої світоглядної позиції майбутніх учителів засобами народно-пісенної творчості присвятив свої наукові розвідки А. Карпун; розвиток педагогічного інтересу до музичної народно-пісенної творчості у вчителів початкових класів і підготовка вчителів до виховної роботи в школі на матеріалі фольклору є у центрі уваги Т. Танько; використання пісенно-обрядового фольклору в процесі професійної підготовки вчителя музики досліджує Л. Філоненко; розвитку змісту музично-фольклористичних дисциплін у системі вищої музичної освіти України присвячена дисертація Т. Карпінської. Назвемо також імена відомих фольклористів пострадянського простору А. Мехнецова, А. Кабанова, В. Щурова, Г. Сисоєвої, О. Мурзіної, Є. Єфремова, Л. Гапон, Н. Жуланової та ін., в доробку яких є дослідження з питань навчання і формування особистості фахівця-етномузиколога. Деякі аспекти з окресленої тематики порушувалися нами у попередніх розвідках.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак принципи і завдання вищої етномузикологічної освіти в Україні (особливо її практичного складника), з огляду на її відносно нещодавню появу у вишах, ще й до сьогодні не є ґрунтовно сформульованими, наукових розвідок та науково-методичних робіт з цього напряму освітньої діяльності в Україні бракує.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті –розглянути основні аспекти, концепції, принципи і завдання сучасної вищої етномузикологічної освіти в Україні; актуалізувати питання необхідності розвитку спеціалізації «музична фольклористика» та підготовки фахівців-фольклористів – дослідників і практиків у закладах вищої освіти України; визначити специфічні ознаки сучасних фольклористичних колективів, проаналізувати розвиток спеціалізації «Музичний фольклор» у Київському національному університеті культури і мистецтв; розглянути питання теорії і практики викладання основної базової навчальної дисципліни спеціалізації – «Фольклорний ансамбль» як інноваційної форми вищої етномузикологічної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою освітньої програми з підготовки етномузикологів у вишах України є практичне оволодіння майбутніми фахівцями методологією і технологією дослідження традицій усної народної музич-

ної культури, викладання етномузикологічних дисциплін і аутентичного фольклорного виконавства. Переконані, що прикладна мета підготовки етномузикологів в Україні є складником загальнодержавницької стратегії збереження, підтримки і розвитку національних цінностей (мови, народної пісні, танцю, музики, декоративно-прикладного мистецтва, традицій, менталітету загалом), що є основою формування у молоді національної самосвідомості, розуміння національної самобутності, а отже, збереження національної ідентичності, від чого, безперечно, залежить збереження й утвердження української незалежності.

На жаль, етномузикологія як спеціалізація, не маючи конкурентної спроможності (через своє вузькокофасове спрямування) в саморекламі і популярності серед молоді, як, наприклад, спеціальності «право» чи «міжнародні відносини», які щороку користуються шаленим попитом серед вступників вишів, швидко зникає з освітнього простору України, не маючи належної підтримки від державних органів і якісної програми розвитку і підтримки цього унікального штучного (не масового!) напряму вищої мистецької (і гуманітарної загалом) освіти на державницькому рівні. Про це свідчить поступове закриття спеціалізацій «Фольклористика», «Етнологія», «Етномузикологія» в багатьох вишах України.

На цьому тлі яскраво вирізняється факультет музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, який вже давно став осередком підтримки і розвитку практичної музичної фольклористики в Україні: спеціалізація «музичний фольклор» тут існує з 1991 року (рік заснування відомого в Україні і далеко за її межами лауреата міжнародних і всеукраїнських конкурсів та фестивалів фольклорного ансамблю «Кралиця» КНУКіМ, керівник – заслужений працівник культури України І. Сінельников); перший цілеспрямований набір майбутніх керівників фольклорних колективів, дипломованих фольклористів-етномузикологів тут було здійснено 1992 року, а перший випуск фахівців із зазначеною кваліфікацією відбувся 1994 року.

У цілому ідеєю створення колективів, що займаються поверненням у народ фольклорних співочих традицій, і пов'язаної із цим необхідності підготовки фахівців-етномузикологів, що актуалізувалася у 1990-ті рр., послужила «реакція на раніше чинне державне замовлення в сфері культурної політики зі створення «державних» або самодіяльних «народних хорів» і «ансамблів пісні і танцю», діяльність яких була спрямована на «поліпшення» й «осучаснення» традиційного народного мистецтва. Основним завданням творчого товариства з вивчення й освоєння музичного етнічного матеріалу і подальшого його виконання було їх збереження» [6, с. 88]. Механізми масової появи різноманітних фольклористичних формацій у 1980–1990-ті та у

2000-і рр. проаналізував А. Дубосарський, який підкреслює: «Практичною ініціативою фольклористів було відновлення музично-етнографічних концертів за участю автентичних фольклорних співаків і музикантів. Іншим каналом інформації про справжні народні традиції стали фольклорні експедиції, зокрема студентські, введені в навчальні програми гуманітарних факультетів...» [2].

До одних із перших професійних творчих колективів етно-фольклористичного спрямування в радянський період слід віднести співоче товариство Д. Покровського, який створив у Москві ансамбль-лабораторію «Експериментальний ансамбль народної музики» при фольклорній комісії Спілки композиторів РРФСР. У 1970-х рр. при Ленінградській консерваторії починає свою творчу діяльність фольклорний ансамбль під керівництвом А. Мехнецова. Крім цього, А. Мехнецов є розробником концепції так званого «культурного перетворення» [3, с. 321], основними аспектами якої є: надання особистості реальних можливостей здійснення права на вільний вибір напряму розвитку творчих здібностей; забезпечення вільного доступу кожного до культурної спадщини свого народу; природне відтворення традицій народної культури на основі розвитку суспільно значущих функцій фольклору в сучасних умовах і формах його побутування.

Відповідно до цієї концепції діяльність професійного (сюди віднесемо і навчально-студентські) фольклористичного/фольклорно-етнографічного колективу має включати в себе ґрунтовні регіональні експедиційні обстеження, реконструкцію фольклорних записів і їх подальшу розробку, створення централізованих з вільним доступом фольклорно-етнографічних фондів, видання фольклорно-етнографічних матеріалів (наукових, навчально-методичних та інших). У масштабах держави – це організація професійних фольклорно-етнографічних колективів та спеціальних залів для фольклорно-етнографічних концертів, створення навчальних закладів з вивчення народної творчості з метою професійної орієнтації та з метою просвітництва, підготовку фахівців з фольклору широкого профілю та впровадження спеціальних програм для підготовки кадрів у цій сфері та багато іншого [3, с. 321–323].

Аналіз плідної багаторічної науково-творчої діяльності колективів Д. Покровського, А. Мехнецова та інших фольклористів-першопрохідців у 1970–2000-і рр. дав можливість сформулювати такі аксіоми: специфіку фольклорного ансамблю як творчого колективу визначають і формують принципи і підходи в освоєнні народно-пісенного матеріалу в колективі, зміст і особливості функціонування фольклорних текстів у культурній традиції.

Специфіка кожного фольклористичного колективу залежить від багатьох факторів, зокрема

враховуємо: художньо-дослідницьке спрямування колективу і його керівника, ступінь занурення у традиційну культуру, рівень сформованості вокально-виконавських знань, умінь і навичок окремих виконавців і колективу в цілому та ін. Ознаками специфіки таких колективів є: по-перше, освоєння «справжніх форм музичного фольклору з урахуванням жанрової і мовно-стильової приналежності, умов побутування і закономірностей історичного розвитку традицій народної музичної культури» [4, с. 179]. По-друге, осягнення особливостей народної музично-поетичної мови, хореографії з урахуванням обрядової практики; формування навичок і умінь фольклорного виконавства на основі освоєння всього різноманіття форм і жанрів народної музичної культури: зразки раннього інтонування (ранньофольклорні зразки), пісенні та пісенно-хореографічні форми, вокально-інструментальні композиції. По-третє, оволодіння як сольною, так і колективною формами виконання і пов'язане із цим вміння вільно імпровізувати в процесі виконання вокального тексту, володіння фактурою і всіма варіантами мотиву музичного твору.

Разом із А. Мехнецовим наголосимо: «Потрібно принципово змінити структуру клубної роботи в цілому і основи роботи самодіяльності (насамперед дитячих колективів). Необхідно подолати демонстраційну (концертно-показову) спрямованість роботи художніх колективів; основний зміст їхньої роботи має бути організований з орієнтацією на сферу спілкування» [3, с. 322].

Отже, з огляду на все вищенаведене, підкреслимо: навчальна дисципліна «Фольклорний ансамбль» є одним з базових курсів у системі професійної підготовки фольклориста-практика (зокрема, у КНУКіМ). Опанування курсу ставить собі за мету глибоке і всебічне осягнення народної музичної культури через практичне освоєння співочих традицій різних регіонів України, глибоке занурення в автентичне виконавство і «системне вивчення явищ народної традиційної культури» через «встановлення багатопланових зв'язків фольклору в контексті культурної традиції» [4, с. 179]. Причому джерельну базу всієї навчальної, науково-освітньої, методичної і концертно-просвітницької діяльності фольклорного ансамблю становлять фольклорно-етнографічні матеріали, зафіксовані під час польових досліджень викладачами і студентами-фольклористами КНУКіМ, які протягом 27 років існування спеціалізації «музичний фольклор» в університеті щорічно виїжджають в експедиції, де записують унікальні відомості з фольклору та етнографії різних регіонів України.

Підкреслимо, що виконання складного завдання з освоєння народно-пісенних традицій у рамках дисципліни «Фольклорний ансамбль» у КНУКіМ стає неможливим без інтеграції з іншими

предметами, такими як: «Фах (сольний спів та транскрипція народної музики)», «Теорія музичного фольклору», «Історія та теорія виконавської фольклорної традиції», «Методика роботи з фольклорним колективом» та ін. Таке взаємопроникнення предметів необхідне для отримання цілісного уявлення про народну музичну культуру і якнайглибшого занурення у традиційну культуру з метою опанування автентичної виконавської манери у найбільш наближеному до її природного регіонального побутування варіанті виконання. Тому «на початкових етапах освоєння фольклорних зразків особлива увага приділяється слуханню етнографічних записів. Це дає можливість накопичити слухові враження» [5, с. 86].

Моменту відтворення народної пісні передують копітка робота з розшифрування поетичного тексту і нотації музичного автентичного зразка. Цю роботу студент виконує самостійно під керівництвом викладача. У цілому курс «Фольклорний ансамбль» побудований на принципі послідовного освоєння народної пісні з поступовим ускладненням виконавських завдань. Так, одним із завдань є етнографічно достовірне (наближене до варіанту природного побутування) відтворення зразків народної пісенності, отже, під час репетиційної роботи робиться акцент на осягнення особливостей місцевого виконавського стилю, тембрових та теситурних характеристик, виконавських прийомів, освоєння народної діалектної мови тощо.

Зауважимо, що в основі діяльності фольклорного ансамблю лежить принцип узгодженості творчої активності студентів на репетиціях (аудиторна робота) і їхньої самостійної домашньої підготовки (позааудиторна робота), причому самостійному опануванню матеріалу, згідно з робочими планами підготовки фольклористів у КНУКіМ, надається перевага і відводиться близько 60–70% від загального обсягу годин з дисципліни. Студенти зобов'язані регулярно виконувати домашні завдання, надзвичайно важливою частиною яких є робота з оригінальними фольклорними аудіо- і відеоматеріалами, а також самостійне освоєння музично-поетичних жанрів з урахуванням методики роботи на аудиторних заняттях. Отже, під час самостійної роботи з дисципліни «Фольклорний ансамбль» студенти розшифровують поетичні тексти фольклорних зразків і надають коментарі до них; роблять нотації наспівів; здійснюють аналіз народної пісні з обов'язковим виявленням основних закономірностей побудови музичного тексту. І в класі, і в процесі самостійної роботи студенти мусять дотримуватися основних етапів розучування народної пісні: визначення змістовного плану фольклорного зразка; робота над діалектними особливостями поетичного тексту; вокальна робота і практичне освоєння музичної фактури народної пісні.

Після закінчення курсу й опанування під керівництвом досвідченого викладача-фольклориста кількох різнорегіональних виконавських традицій (манер) студенти самостійно розучують з фольклорним колективом програму для складання Комплексного кваліфікаційного іспиту з фаху (державної атестації), демонструючи цим свою готовність до професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, курс «Фольклорний ансамбль» (як одна з найважливіших дисциплін у системі спеціалізованого навчання у ЗВО) вирішує найважливіші завдання із формування професійного обличчя етномузиколога-дослідника і етномузиколога-виконавця. «Опора на історичний досвід формування особистості музиканта в традиційному народному середовищі, введення і використання у навчальному процесі закріплених природною практикою механізмів наступності народних пісень дають змогу віднести цю програму до інноваційних форм вищої етномузикологічної освіти» [5, с. 86].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довгалюк І. 39-та світова конференція Міжнародної ради з традиційної музики (International council for traditional music). URL: http://old.kultart.lnu.edu.ua/Visnyk_Cult-Arts/2011_10/22.pdf (дата звернення: 24.05.2019).
2. Дубосарский А. От госзаказа к аутентичности (от народного хора к фольклорному ансамблю). По материалам статьи старшего научного сотрудника фольклорной комиссии при Союзе композиторов Н.И. Жулановой «Молодежное фольклорное движение». URL: <http://www.taday.ru/text/31877.html> (дата звернення: 24.05.2019).
3. Мехнецов А. Музыкально-этнографическое отделение консерватории: программа подготовки фольклористов. *Народная традиционная культура* : Статьи и материалы. К 150-летию Санкт-Петербургской консерватории / сост. Е.А. Валиевская, К.А. Мехнецова. Санкт-Петербург : Нестор-История, 2014. С. 320–327.
4. Мехнецов А. Фольклорный текст в структуре явления народной традиционной культуры. Материалы Международных конференций памяти А.В. Рудневой. *Музыка устной традиции*. Моск. гос. консерватория им. П.И. Чайковского. Москва, 1999. С. 179.
5. Парадовская Г. Освоение народно-песенных традиций в классе фольклорного ансамбля. *Актуальные проблемы музыкального образования и этномузикологии* : материалы I Всероссийской заочной научно-практической конференции (Вологда, 20 мая 2016 г.). Вологда, 2017. С. 85–87.
6. Савина А. Фольклорный ансамбль как культурно-образовательный феномен. *Актуальные проблемы музыкального образования и этномузикологии* : материалы I Всероссийской заочной научно-практической конференции (Вологда, 20 мая 2016 г.). Вологда, 2017. С. 88–91.